

to, kar je na tem mestu treba napisati: smo pač eden najmanjših evropskih narodov, ki bo lahko svojo veličino izžareval prav s splošno kulturnostjo naroda in z bogato umetnostjo. V tem smislu smo namreč, glede na parametre, ki jih je ob taki oceni treba upoštevati, (lahko) zelo močan evropski narod. Ne gre mi torej za nič drugega kot za to, da izrazim žalost nad scenarijem, ki se je v odnosu do kulture in umetnosti začel uresničevati. Krivi smo tudi sami kulturniki, saj smo neenotni do te mere, da ne zmoremo dovolj hitro formulirati niti nove kulturne politike. Čas pa nam ni naklonjen.

Nič ne bi imel celo proti takemu scenariju, če bi potekal v ekonomsko urejenih družbenih razmerah. V tem primeru bi bili izenačeni vsaj s kulturniki v zahodnih evropskih državah in bi tako kot oni zagotovo našli kolikor toliko obetavne razvojne rešitve. Nobena skrivnost namreč ni, da se kulturi in umetnosti na Zahodu piše slabo, saj gre za rapidno upadanje državnih oz. mestnih sredstev iz leta v leto. Toda tam imajo zdravo ekonomijo, ki umetnost vedno bolj potrebuje in jo je, povsod, kjer se srečajo interesi, pripravljena tudi podpirati. Ob finančnem primežu, ki ga izvaja naša oblast ob obubožani ekonomiji in vedno večjih potrebah za druge državne zadeve, pa sta kultura in umetnost preprosto potisnjeni v kot. Manevrski prostor, da bi sami kot avtonomna družbena sfera storili karkoli otipljivejšega, je izredno majhen, marsikje pa ga sploh ni. To pa je tisto, kar ni pošteno niti od vlade niti od parlamenta.

Enkrat na leto sklenem, da bom začel pisati dnevnik

Ivan
Sedej

V trenutkih razsvetljenja, največkrat pa ob zunanji pobudi, spoznamo, da je pisanje dnevnika dragocena dejavnost, ki bi ohranila spomin na marsikateri dogodek, ki ga sedaj nosimo zavitega v rahlo tenčico nostalgije, največkrat pa preinterpretiranega z novjšimi spoznanji in s sloji novih dejstev in novih spominov, ki se spet mešajo v prijazen cocktail s stari in novimi. Če skušam po nekaj mesecih rekon-

struirati dogajanja, ki so me pretresla v burnem obdobju med plebiscitom in osamosvojitvijo ter mednarodnim priznanjem, se mi zdi, da so mnogi strahovi in tudi prijazni, plemeniti občutki še vedno živi, skorajda otipljivi. Po drugi strani pa se mi zdi, da konkretni dogodki in odzivi nanje tonejo v meglico, v nostalgičen in malce zabrisan spomin. Prav zato vsakokrat znova podvomim o avtentičnosti najrazličnejših spominskih zapisov, ki so nastali kar nekaj desetletij po dogodkih. Vedno se mi bo zdelo sumljivo natančno naštevanje ljudi, ki jih je kdo srečal (recimo) 13. februarja 1943, besed, ki so jih izrekli, vseh drobnih dogodkov, ki so sledili, pa še večerje in

poobedka ter zaključnih besed nekoga, ki je mimogrede prišel na obisk. V spominu mi ostaja dan plebiscita in posebej tisti dnevi, ki so mu sledili. Danes se mi zdi, da je bil to vendarle najpomembnejši dan in najpomembnejši dogodek. Vse kasnejše deklaracije in privzdignjena dejanja (in besede) so bila nekako samoumevna, mnogokrat pa so zvenela kot izraz nelagodja mnogih voditeljev, ki še danes ne verjamejo, da smo državljani suverene države. Kar mnogim se še toži po lepih, zlatih časih, ko smo vneto iskali krivce v Beogradu, v Moskvi in celo v Harrareju in ko smo verjeli v čudežno evropsko demokracijo. Na plebiscit pa se veže tudi tesnoben občutek in spomin na neverjeten provincializem deklariranih svetovljanov (da o internationalsocialistih sploh ne govorimo), ki jim je uspelo nekaj neverjetnega – vsilili so nam misel, da je nespodobno, provincialno in nedemokratsko propagirati samoodločbo in vplivati na volivce. Morda je šlo za spomin na čase, ko še nismo imeli volivcev, saj so bile volitve ciničen in maloumen ritual. Kljub temu pa so se v tistih časih tudi taki »nevolivci« z velikim političnim poslušom uprli ne le znamenitim skupnim šolskim jedrom, ampak tudi grotesknemu pristanku na dopolnila k zvezni ustavi, ki ga je navidez naivno v imenu stare skupščine dal g. Miran Potrč.

Znameniti junijski dogodki – razglasitev neodvisnosti, začetek desetdnevne vojne in mnogo kasnejše mednarodno priznanje, so odmevali tako, da smo bili prav vsi prepričani, da ne bomo pozabili niti enega samega dogodka, misli in čustva. Pa se je spet obrnilo drugače. Zelo natančno lahko pišem o dnevih, ko smo v muzeju zbirali najbolj dragoceno gradivo in ga nosili v zasilno zaklonišče. Prava humoreska pa bi bilo razglabljanje o tako imenovanih vojnih načrtih za evakuacijo in ohranitev kulturne dediščine, ki so nam ostali kot dediščina iz samoupravnih časov in podružbljene obrambe. Komplicirane in z napisi: STROGO POVERLJIVO, večkrat zapečatenе mape so vsebovale groteskne nize šifer in navodil, razdelavo kompetenc, poudarjeno vodilno vlogo ZKS, sezname in skrivnostna mesta zbiranja, javke in tajna navodila – skratka, prav vse, razen preprostega navodila, kam in kako skriti kulturno dediščino. Te dokumente, ki so bili prava nočna mora za vsakega ravnatelja, so množice samoupravljalcev (v strogi tajnosti) oblikovale in dopolnjevale leta in leta. Strogo tajne vojaške komisije pa so leto za letom dajale tem programom negativne ocene – dokler nismo stvari rešili tako, da nam je to famozno dokumentacijo za masten honorar napisal eden od občinskih poverjenikov za obrambo. Na srečo smo ob junijski vojni vso to kramo zavrgli in muzejske predmete pospravili po najbolj logičnih in prastarih muzeoloških načelih. Ob teh nalogah smo seveda glasno razmišljali, in če me spomin ne vara, smo bili polni optimizma in delovne vneme in, kar je najpomembnejše, vsakdo je o slovenski samostojnosti, o priznanju Slovenije razmišljal kot o samoumevni stvari, ne glede na Adžičeve grožnje.

Šlo pa je tudi za čas razmisleka. Še so zazveneli disonantni glasovi, ki so svarili pred nacionalizmom in provincializmom, pred kranjsko zaplankanostjo in samozadovoljstvom. Živeli smo desetletja dolgo v okolju, ki je vsak namig na narodno pripadnost ali, bog nas ovaruj, patriotizem, označevalo kot šovinizem, kot izdajo bratstva in enotnosti. Tuja nam je bila misel, da smo pač Slovenci, da govorimo svoj jezik in da smo dediči kar dolge kulturne tradicije in da je slovenstvo v nas pač neizbrisna sestavina, kot naša fiziognomija in kot struktura osebnosti. Ne gre niti za ponos ali manjvrednostne komplekse, ampak za biološko in kulturno dejstvo.

V tujem jeziku, pa naj nam bo še tako blizu, lahko svoje misli in občutja sporočamo okorno in jecljavo. Za najbolj preprostimi in vsakdanjimi besedami, ki jih uporabljamo, je kompliciran kulturni in ne nezadnje ekonomski kontekst. V Slovenskem etnografskem muzeju smo bili zelo pogosto naslovnik ne ravno duhovitih pripomb. Pred leti, ko je bila razstava o slovenski ljudski umetnosti, je diskretna cenzura dosegla, da so prireditelji zmanjšali število nabožnih podob in motivov. Danes je najbrž pridevnik slovenski ob etnografskem muzeju povsem odveč, saj tisto, kar naj bi narodopisni muzej bil, stoji v Ljubljani in govori o preteklosti depriviligiranih socialnih plasti v preteklosti na slovenskem ozemlju. V stari nadnacionalni državi pa so bili tovrstni pridevniki nujnost. Nihče v etnološki stroki pa ni gojil narodnoprobudnih fantazem, nihče ni primerjal panjskih končnic z Michelangelovimi podobami in nihče ni niti pomislil na to, da bi kako folklorno posebnost koval v zvezde in jo označeval kot izraz narodovega genija. Tak posel so opravljali že izumrli dinosavri v 19. stoletju predvsem na Nemškem, od koder se je prithotapil tudi k nam in se tako kot povsod na svetu (pa naj gre za Rusijo ali Združene države) ohranja v najrazličnejših obskurnih združbah in seveda na sejmarskih štantih, ki pa sodijo v pisano folkloro, med kič, ki ima navsezadnje tudi pravico do življenja – če ne drugače kot malce komična obrt, od katere živi kar precejšnje število čisto poštenih rokodelcev. Kot samostojna država se bomo morali navaditi na marsikaj – tudi na nacionalni kič, ki bi ga radi domači svetovljani razglasili za slovenski podalpski unikum. Teksaški klobuki in rogovi na cadilacu so za naše svetovljane odsev velikega sveta, zato poslušajo le pravo Country glasbo. Zato je mojster Plečnik čakal kar pol stoletja, da so najprej v tujini ugotovili njegovo kvaliteto in njegovo anticipacijo tistega, čemur pravimo postmodernizem v arhitekturi. Žal se je izkazalo, da večina poslovenjenih funkcionalističnih arhitekturnih oblik ne gane nikogar – tovrstne arhitekture je preveč po vsem svetu. Cenimo pa tisti njen del, ki je znal prisluhiti tudi skritim regionalnim konstantam in vzgibom. Tudi Zoran Mušič ni zaslovel v svetu zaradi »pariških« oblik in vsebine svojih čudežno lepih, nežnih slik in grafik. Kot izredno občutljiv in razgledan umetnik je začutil duha časa in novosti, ni pa posegel po najbolj preprostem prevzemu nečesa, kar je že bilo uveljavljeno – v novem duhu in oblikah je začel razkrivati novo in sveže v tisti mediteranski tradiciji in arhetipskih formah, ki jih Pariz in svet še nista poznala. Odkril je nov svet barv in oblik v lastnem svetu in mu dal univerzalni pečat. Morda gre celo za paradoks – saj je prav Zoran Mušič eden tistih umetnikov, ki je na novo odkril bogastvo Sredozemlja prastarim Benetkam in seveda tudi nam in sooblikoval pariško šolo.

Zato je vedno vprašljivo in dvomljivo ocenjevati zaplankanost kakega naroda s sposojenimi in predvsem z nerazumljenimi merili – čeprav so včasih tudi nerazumljene in napačno interpretirane (prevzete) oblike svojevrstna kvaliteta. S takim protislovjem se navadno srečujemo pri ljudski umetnosti in v folklori pa tudi v stari, domači stilni umetnosti ne manjka tvornih nesporezov – pa naj gre za navno kranjsko varianto severnjakeškega alpskega manierizma ali za znameniti slovenski »estetski informel« in za cel niz muh enodnevnih, ki pa so kar nekajkrat rodile tudi žlahtne rezultate. Likovni in arhitekturni jezik imata to srečo, da ju razumejo povsod po svetu – iz konteksta znanih oblik pa je mogoče izluščiti tudi specifično regionalno govorico, ki mednarodni jezik požlahtni in mu odpre nove možnosti in razširi besedišče.

Vsakokrat znova pa se ujamemo v lastno, zdi se mi popolnoma napačno razumljeno majhnost, in živimo v naivni veri, da nas bodo spoštovali le takrat, če bomo besedovali po tuje in se prilagajali velikim. Verjetno pa je res, da nam tudi nova država ne bo mogla pomagati, da bi na lepem zablesteli v Evropi na vseh področjih v gospodarstvu in v kulturi. S slikarstvom smo pred desetletji že stopili v Evropo, žal smo se po nemarnem tudi sami izrinili iz okolja, ki nas je že priznavalo. Kolikor bomo poskušali najti pot v Evropo tudi v (recimo) arhitekturi, pa bomo morali najprej odpreti vrata tujim mojstrom in se spopasti z njimi v zahtevnem dialogu. Cehovske pregrade in privilegiji prinašajo le začasno korist, pa še to le nekaterim. Seveda ni to nič novega. Spomnimo se le gradnje popotesne Ljubljane. Vrsto lepih palač so oblikovali dunajski in češki mojstri – konkurenca pa je tako ali drugače prisilila mojstra Fabianija, da je širokopotezno preglasil vso importirano arhitekturo in postavil merila, ki veljajo še danes. Vse to so najbrž utrinki, ki bi bolj artikulirano mesto našli v organiziranem dnevniku, kjer bi lahko nizali dogodke in sprotne komentarje. Po drugi strani ima refleksija in včasih malce zmeden niz spominskih občutij tudi svojo ceno – spet nas namreč spodbuja k pisanju dnevnika, ki ga ne bomo nikoli pisali. Sploh pa je zoprno pisati o politiki in o visokodonečih nacionalnih stvarih. Največja pridobitev plebiscita, osamosvojitve in mednarodnega priznanja republike Slovenije je ozračje sproščenosti in to, da nam ni treba razmišljati o slovenstvu kot o usodni in tragični dimenziji našega bivanja. Zato tudi kultura, ki raste (in ki bo rasla) na naših tleh, ne bo več zaščitena cvetlica v regionalnem parku, ampak izrazito osebna drža, način komunikacije s soljudmi, in sicer plemenita in povzdigujoča, vendar samoumevna in vsakdanja dejavnost talentiranih posameznikov, ki bodo pisali, slikali, komponirali, oblikovali, igrali. Najbrž pa bo treba preseči stari kulturniški kompleks, ki se ga kar ne moremo znebiti, da namesto kulture vsi vprek ustvarjamo kulturno politiko, rešujemo kulturno problematiko in preklinjamo oblast. Dokler bomo od ministrov pričakovali čudeže, ne bomo imeli edinega čudeža, ki nam ga lahko kultura v najširšem pomenu besede nudi – pretresljive drame, sijajne komedije, odlične slike, vzorne grafike, fantastične novele, svetovljanskega koncerta, grotesknega heppeninga, v srce segajočega šansona, mojstrskega soneta, bleščččega rocka, presenetljivo zgovornih in šokantnih muzejev in galerij pa tudi kupcev umetnin, koncertne in gledališke publike...

Komunikacijski ali (dalje) duhovni jezik

Pavle
Zidar

Prepričan sem, da je slovenska literatura izjemna, pestra, močna in tudi najbolj zanimiva identiteta našega narodnega bistva. Svet mimo tega pojava ne bo šel molče. Vedno nas bo odkrival. Res, da ne po kosih in obsežno, ampak primerno temu, kar smo: drobtina. Ne vidim v romanih Lipuša, ki je segel zelo odmevno v frankofonsko območje, nekaj naključnega, marveč je s svojim živim, zelo tvorim

jezikom, ki je predvsem duhovni jezik in ne komunikacija, prevzel najprej